

de olanına "hatapsız", ahşap (hatap) bir iskelet üzerine kaplanmış olanına da "hataplı" denilmektedir. Araplar bunun büyüklerine "rahl", yeni yetişen iki yaşlarındaki develeri yüke alıştırmak için vurulan küçüklerine ise "kateb" demektedirler. Develerin çeşitli yerlerine küçük çanlar ve atlarda olduğu gibi boyunlarına nazarlık takma âdeti Türkler ve Araplar arasında yaygındır. Hamutlar üzerine monte edilen, ahşap çubukların birbirine tutturulması ve üzerinin örtülmesiyle meydana getirilmiş, özellikle kadınların rahat yolculuk yapmasını sağlayan küçük odaya "hevdec" veya "mahfe" adı verilir. Hz. Âişe, Cemal Vak'ası'nda ordusunu asker adlı devesinin sırtında böyle bir hevdec içinden idare etmiştir.

Deve yüke, soğuk ve sıcağa, açlık ve susuzluğa uzun müddet tahammül eder. Fakat hastalandığı, yaralandığı zaman iyileşmesi zordur, bu sebeple özel bir bakıma ihtiyacı vardır. Sefere çıkılmadan ve sırtına yük vurulmadan önce sineklerin rahatsız edip yükünü atmasına sebep olmaması için arkasına ve yaralanmaması için kollarının geldiği yerlere "püse" denilen katranla karıştırılmış yağ sürülür. Yiyecek olarak ot ve dikenin yanında "lop" denilen kepekli ve tuzlu bir hamur verilir. Deve genelde uysal ve hassas bir hayvandır; üzüntüsünü ve sevincini belli eder ve müzikten çok hoşlanır. Bunun için Arap edebiyatında önemli bir yeri olan ve "hidâ" (hudâ) denilen deveci ezgileri söylenerek yönetilir; bu hususta ashtapan Enceşe'nin maharet sahibi olduğu rivayet edilmektedir. Kızgın develer çok tehlikelidir. Nitekim *Dede Korkut Kitabı*'nda Kanturalı'nın, Trabzon tekfurunun kızı Selcen Hatun'u alabilmek için dövüşmek zorunda bırakıldığı kızgın boğa ve aslanı kolaylıkla öldürdüğü halde kızgın kara deve karşısında, sonunda onu da öldürmekle birlikte çok

zor durumlara düştüğü anlatılmaktadır (s. 186, 190).

Hz. Peygamber zamanında çok sevilen deve yarışları, bugün Birleşik Arap Emirlikleri başta olmak üzere Körfez ülkelerinde düzenli bir şekilde tertip edilmekte ve bu yarışlar, müşterek bahis oynamanın yasak olduğu özel yapılmış stadyumlarda, yerli ve yabancı büyük kalabalıklar tarafından heyecanla seyredilmektedir. Aynı şekilde Türkiye'de de özellikle Aydın'da yapılan geleneksel deve güreşleri turistlerin büyük ilgisini çekmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-‘Arab, "bñt", "hmr" md.leri; *Divânü lugatit-Türk Tercümesi*, I, 420, 443, 521; II, 84, 181, 195, 255, 256; III, 49, 113, 225; Clauson, *Dictionary*, s. 447-448; *NBD*, s. 181-182; v. Soden, *AHW*, s. 273, 363; Ahmed es-Sarhâvî, *Mu‘cemü'l-me‘âcim*, Beyrut 1987, s. 104-106; Buhârî, "Akâika", 3, 4, "Bed'ü'l-halk", 15; Müslim, "Edâhi", 38, "İmân", 85; İbn Mâce, "Ticârât", 69, "Veşâyâ", 1; Ebû Dâvûd, "Edeb", 8, "Edâhi", 19; Tirmizî, "Edâhi", 15; *Yedi Askı: el-Muallakatü's-seb'* (trc. Şerafeddin Yaltıkaya), İstanbul 1985, s. 18-127; İbn Sa'd, *eṭ-Tabakât*, I, 159; II, 260, 494-495; Cähiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, I, 152, 154, 297; VI, 216-217; Belâzürî, *Fütûh* (Fayda), s. 395; *Dede Korkut Kitabı* (nşr. Muharrem Ergin), Ankara 1958, s. 38, 40, 45, 48, 54, 59, 85, 86, 117, 163, 186, 190; İbn Sîde, *el-Muḥaṣṣaṣ*, Beyrut 1398/1978, II/7. sifr, s. 2-175; Esmâî, *Kitâbü'l-İbîl* (nşr. A. Haffner), Leipzig 1905, s. 67-157; İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, I, 156; III, 178; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, X, 103-120; Huzâî, *Taḥrîcü'd-delâlati's-sem'îyye*, s. 398; Klaviyo, *Timur Devrinde Kadis'ten Semerkand'a Seyahat* (trc. Ömer Rıza Doğrul), İstanbul 1975, I, 140; İbn Haldûn, *Mukaddime* (Uludağ), I, 418; Demîrî, *Ḥayâtü'l-ḥayevân*, I, 12-15, 112-116, 166-170; II, 269-273; Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, *Târih* (haz. Ziya Yılmaz, doktora tezi, 1990), II Ed.Fak. Genel Kitaplık, nr. TE 80, s. 152, 563, 840; Marsigli, *Osmanlı İmparatorluğunun Askerî Vaziyeti*, s. 184-186; Mahmûd Şükrî el-Âlûsî, *Bülâğu'l-ereb*, III, 36-41; Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 213, 443; a.mlf., *Saray Teşkilâtı*, s. 495-496; Mehmed Kaplan, "Dede Korkut Kitabında Hayvanlar", *Fuad Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953, s. 276-290; M. Abdullah es-Sânî, *el-İbîlü'l-‘Arabiyye*, Küveyt 1983, s. 23-178; A. H. Vidyarthi — U. Ali, *Muhammed in Parsi, Hindoo and Buddhist Scriptures*, New Delhi 1983, s. 87; Hüseyin Yûsuf Mûsâ — Abdülfetâh es-Saîdî, *el-İşâh ft te'vili'l-luğa*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Fikr), s. 706-774; Suraiya Fârâqhi, *Towns and Townsmen of Ottoman Anatolia*, Cambridge 1984, s. 52-60; a.mlf., "Camels, Wagons and the Ottoman State in the Sixteenth and Seventeenth Centuries", *MES*, XIV (1982), s. 523-539; P. Crone, *Meccan Trade and the Rise of Islam*, Oxford 1987, s. 205-211; Halûk Nurbaki, *Kur'an-ı Kerim'den Âyetler ve İlmi Gerçekler*, Ankara 1988, s. 160-162; Feridun Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989, s. 139, 266-267; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtibü'l-idâriyye* (Özel), II, 96-104; Nebi Bozkurt, *Hz. Pey-*

gamber Devrinde Hicaz Folkloru (doktora tezi, 1991), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 90-94; Münir Atalar, *Osmanlı Devletinde Surre-i Humâyûn ve Surre Ayları*, Ankara 1991, s. 160; İlber Ortaylı, "Devenin Taşıma Maliyeti Eğrisi Üzerine Bir Deneme", *SBFD*, XXVIII (1973-74), s. 181-190; Naci Eren, "Deve Domnamı ve Deve ile İlgili Bilgiler", *TFA*, sy. 356 (1979), s. 8594-8596, 8623-8625; sy. 357 (1979); İlhan Şahin, "1638 Bağdat Seferinde Zahire Nakline Memur Edilen Yeni-il ve Halep Türkmenleri", *TD*, XXXIII (1982), s. 523-539; Suliman Bashear, "Riding Beasts on Divine Missions: an Examination of the Ass and Camel Traditions", *JSS*, XXXVI (1991); Pakalın, I, 434; III, 128; J. A. Thompson, "Camel", *IDB*, I, 490-492; Ch. Pellat, "İbîl", *EI*² (İng.), III, 665-668; M. A. J. Beg, "Djammâl", *EI*² Suppl. (İng.), s. 241; Richard W. Bulliet, "Camel", *Elr*, IV, 730-733; Sargon Erdem, "Amâlika", *DİA*, II, 558.

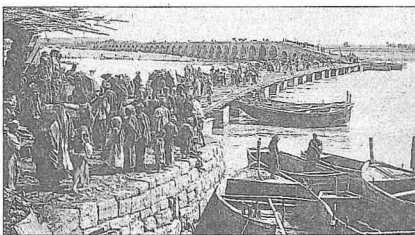
AHMET ÖNKAL — NEBİ BOZKURT

Deve ile İlgili Fıkhi Hükümler. Fıkıh âlimleri deve ile ilgili özel hükümleri etinin yenmesi, zekâtı, kurbanlık olarak kesilmesi, diyet olarak ödenmesi veya diyet miktarının tesbitinde ölçü kabul edilmesi ve ganimetteki payı gibi belli başlı konularda ele almışlardır.

Deve etinin helâl olduğu konusunda fıkıh âlimleri görüş birliği içindedir. Kesiminin kolay olabilmesi için ayakta kesilmesi ve bir ayağının bağlanması tavsiye edilmiştir (Buhârî, "Hac", 118-119). Zekât açısından devenin nisabı Hz. Peygamber tarafından beş olarak tesbit edilmiştir (Buhârî, "Zekât", 32, 42). Beş deveden dokuz deveye kadar bir koyun, ondan on dörde kadar iki, on beşten on dokuza kadar üç ve yirmiden yirmi dörde kadar da dört koyun zekât olarak verilir. Bundan sonra deve sürüsüne ait zekâtın ölçüsü ise çeşitli yaşlardaki develerden ödenmek üzere farklı kademelerde artarak devam eder (bk. ZEKÂT). Deve kurban olarak kesilebilir. İstendiği takdirde sığırdaki olduğu gibi yedi kişi tarafından ortaklaşa kurban edilebilir.

Deve, İslâmiyet'in doğuşu sırasında Araplar arasında yaygın ve ortak bir malî değer ölçüsü durumundaydı. Hatta o dönemde Araplar "mal" tabiriyle genellikle deveyi kastederlerdi. Bu sebeple diyet ödenmesini gerekten adam öldürme suçunda deve diyet miktarının belirlenmesi açısından ölçü olarak kabul edilmiştir. Hz. Peygamber'den rivayet edilen hadislerle göre bu miktar 100 devedir (*el-Muvatta'*, "Ukûl", 1; Ebû Dâvûd, "Diyât", 16; Nesâî, "Kasâme", 47). Bazı hadislerde söz konusu diyetin dinar, dirhem, sığır ve elbise cinsinden mallarla da tak-

Musul Köprüsü'nden geçen deve kafilisini gösteren XIX. yüzyıl başlarına ait bir fotoğraf (İÜ Ktp., Albüm, nr. 90.573)

dir edildiği görülmekteyse de (Ebû Dâvûd, "Diyât", 16) İbn Hazm ile Şâfiî ve Hanbelî fakihlerinin çoğuna göre diyetle aslolan deve dir. Dinar, dirhem, sığır, elbise vb. şeylerle yapılan diyet tesbitleri devenin kıymetini açıklamak ve belirlemekten ibarettir. Ebû Hanîfe, İmam Mâlik ve bazı Hanbelî fakihlerine göre ise devenin yanı sıra altın ve gümüş de diyet miktarının belirlenmesinde ölçü sayılır. Öte yandan öldürmenin kasıtlı veya hata ile yapılması diyet olarak verilecek develerin sayısını etkilemese de cins ve vasıflarını etkiler (bk. DİYET).

Fıkıh âlimlerinin çoğunluğuna göre ganimet taksiminde gaziye devesi için ayrı bir pay verilmez. Ancak Ahmed b. Hanbelî'den bu konuda farklı iki ayrı görüş nakledilmiştir. Bu görüşlerden kuvvetli olanına göre at üzerinde savaşma imkânı olduğu halde deve üzerinde savaşa iştirak eden kimseye ayrı bir pay verilmez. Diğer görüşe göre ise herhangi bir şart koşulmaksızın deve için de bir pay ayrılır. Hasan-ı Basrî'nin de bu görüşte olduğu kaydedilmektedir (İbn Kudâme, VIII, 408).

BİBLİYOGRAFYA :

*el-Muvatta*², "Ükûl", 1; Dârimî, "Zekât", 3; Buhârî, "Et'ime", 53, "Hac", 118-119, "Zekât", 32, 42, 56; Müslim, "Hayız", 90, 97; İbn Mâce, "Tahâret", 65, 67, "Zekât", 6, "Diyât", 16; Ebû Dâvûd, "Tahâret", 71, 74, "Diyât", 16, "Edâhî", 17; Tirmizî, "Tahâret", 41, 58, 60, "Zekât", 4; Nesâî, "Zekât", 5, 18, "Kasâme", 47; Sahnûn, *el-Müdevvene*, VI, 175-176; İbn Hazm, *el-Muḥallâ*, X, 388-389; Şirâzî, *el-Mühezzeb*, I, 31, 152-154, 245; II, 196-197; Kâsânî, *el-Bedâ'î*, III, 26-27; VI, 200; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 431-432; VII, 759; VIII, 408-409; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* (Sa'd), VIII, 27-28; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr* (Bulak), IV, 428; Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebîr*, IV, 118-119; Şevkânî, *Neylül-evṭâr*, I, 237-239; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muḥtâr*, VI, 367-368; *Mu.F.*, I, 182-183; *Mu.F.*, I, 201-211.

SALİM ÖĞÜT

DEVEGEÇİDİ KÖPRÜSÜ

Diyarbakır'ın kuzeyinde
Devegeçidi suyu üzerinde
Artuklular tarafından
XIII. yüzyılda yapılan köprü.

Diyarbakır'ın 20 km. kadar kuzeyinde, Dicle'nin kollarından biri olan Devegeçidi suyu üzerinde Eğil'e giden yoldadır. Yöre halkı tarafından Cümek Köyü Köprüsü, eski haritalarda ise Karaköprü olarak da adlandırılmıştır. Bazı yayınlarda bu köprü ile, Diyarbakır-Ergani yolunda yine aynı su üzerinde bulunan, fa-

kat kitabesi olmadığı gibi mimari bakımdan da dikkate değer bir özellik taşımayan ve halk arasında Cimikan / Çakmak adlarıyla da anılan başka bir köprünün karıştırıldığı görülmektedir. Esas Devegeçidi Köprüsü'nün menba tarafındaki ucunda olan üç kitabesinden sahil ayağı ile birinci göz arasında bulunan üç satırlık düz şeritler biçiminde Arapça ilk kitabede, yapının Artukoğulları'ndan Mahmûd b. Muhammed b. Karaarslan tarafından 615 (1218) yılında yaptırıldığı ve mimarının Ca'fer b. Mahmûd el-Halebî olduğu belirtilmektedir. İkinci kitabede, köprünün ikinci ayağındaki sel yaranının üzerinde Türk kemeri denilen sivri kemerin içinde bir çerçeveye yerleştirilmiştir. Bunda da yine Artukoğulları'nın Hısnıkeyfâ kolundan Mahmûd b. Muhammed ile kemerin iki alt ucunda mimar Ca'fer b. Mahmûd'un adları okunur. Beşinci ile altıncı gözler arasındaki üçüncü kitabede ise mallarını Allah yolunda sarfedenlerin övüldüğü Bakara süresinin 261. âyeti yer almaktadır.

Evliya Çelebi'nin 1065 (1654-55) yılında Çermik'ten Diyarbakır'a giderken üzerinden geçtiği, "musanna" ve müzeyyen" diyerek tarif ettiği Karaköprü burası olmalıdır. Aynı bölgede IV. Murad tarafından yapımına başlanan ikinci bir Devegeçidi Köprüsü'nden Gülgün Tunç bahseder. Diyarbakır ve çevresine dair etraflı çalışmaları olan Basri Konyar da 1936 yılında yayımladığı eserinde bu ikinci köprüyü kısaca tarif etmiştir. Konyar bu köprünün 1291'de (1874) Ahmed Tevfik Paşa'nın valiliği sırasında inşası-

na başlandığını, fakat yeteri kadar sağlam yapılmadığından yıkıldığını ve 1297'-de (1880) yeniden inşa edildiğini yazmaktadır.

Devegeçidi Köprüsü, siyah renkte muntazam işlenmiş bir taş kaplamaya sahiptir. Bu kaplama yer yer döküldüğünden içteki moloz dolgu meydana çıkmıştır. Çulpan'ın uzunluğunu 95, genişliğini 5 adım olarak gösterdiği köprünün dört büyük kemerden sonra (en büyük kemerin açıklığı 13,70 m.) uca doğru gittikçe küçülen daha ufak üç gözü vardır. Gözler sivri kemerli olmakla beraber köprünün tabiyesi bunların kilit taşı hizasına kadar indirilmiştir. Aslında tabiyenin daha yüksekte olması gerekirdi. Bu sebeple köprünün üst kısmının geç tarihlerdeki tamirlerde değiştirilmiş olması ihtimal dahilindedir. Çulpan, köprüyü 13 Temmuz 1970 günü bizzat incelediğini bildirdiğine göre verdiği bilgilerin gerçeği aksettirdiğini kabul etmek gerekir. Gözler arasındaki sel yaranlar büyük ölçüde harap olmuştur. Karayolları Genel Müdürlüğü tarafından ilk defa 1971 yılında acil kısımları onarılan köprünün daha sonraki yıllarda da bazı bölümleri tamir edilmiştir.

Devegeçidi Köprüsü Anadolu'da bu çeşit hayır eserlerinin en eskilerinden biridir. Üzerindeki kitâbeler, Artuklular tarihine ve bilhassa bu beyliğin emirlerinin unvanlarına ait bilgiler vermesi bakımından çok önemlidir. Aynı zamanda bu köprü, imar faaliyetlerine büyük değer verdikleri bıraktıkları vakıf eserlerle bilinen Artuklular'ın pek tanınma-

Devegeçidi Köprüsü ve kitâbeleri - Diyarbakır

